

Recenzija

Igor Grdina, ur. *Eliminacionizem in emancipacija*. Založba ZRC, Ljubljana 2013, 132 str.

Redkokdaj se zgodi, da pobudo za raziskovanje novih tematik svetovnemu humanističnemu prostoru predstavi okolje, kot je slovensko. Skozi (patološko determinirano) sito vzpostavljenih ustanov omenjenega okolja v širši svet pr(e)idejo (pre)redke ideje, ki so večinoma plod na videz nemočnega posameznikovega angažiranja. Iskanje primernih slušateljev je, po mnenju avtorja predgovora, zaradi večinske ravnodušnosti in nerazumljene zaprtosti ter nezavedanja lastnega ustvarjalnega potenciala mukotrpná naloga. Priložnost za debato o tematici je ponudilo Evropsko mesto kulture Maribor leta 2012, pod pokroviteljstvom katerega se je nato našlo tudi črnilo za izdajo zbornika. Če je zbornik o cenzuri (in samocenzuri) prikazal bolj obče pojave in vplive zgolj eliminacijskih prijemov na Slovenskem zadnjih dveh stoletij, zdajšnji zbornik prispevke, katerih smernice so bile zastavljene nekoliko širše, saj želijo pojasniti soodvisnost eliminacije in emancipacije, ni omejil samo na slovenski prostor. Prostor so poleg slovenskih avtorjev v njem našli nekateri več drugi manj strnjeni interdisciplinarni prispevki izpod peresa litovskega, slovaškega in ruskega avtorja.

Zbornik o eliminacionizmu in emancipaciji je razdeljen na tri sklope – v prvem prispevku prvega sklopa skuša avtor na podlagi primerov iz (novejše) zgodovine razložiti, zakaj se je »upravljalcem« toka zgodovine za doseg lastnih ci-

ljev eliminacija nestrinjajočih zdela lažja pot kot njihova emancipacija, ali so omenjeni »upravljalci« na podlagi dobro začrtanih tolerančnih zamisli iz preteklosti (tolerančni patent Jožefa II.) sploh (z)možni izvesti emancipacijo brez (predhodne) eliminacije. Osebna izpoved litovskega pesnika sporoča metode nosilcev eliminacije in emancipacije v tej Sovjetski zvezi priključeni deželi; kako je bila »dolžnost spomina« s strani sovjetskih oblasti načrtno spremenjena in vodena v »razkošje pozabe«. Primer zamolčevanja zgodovine in manipulacija z njenimi dejstvi, podjarmljenimi za potrebe vladajočih družbenih podsistemov, kliče po iskanju primerjalnih analiz v sorodnih totalitarnih in avtoritarnih režimih. A (zgolj) prehod iz enega političnega sistema v (bolj) demokratičnega še ne prinese eliminacijo eliminacije. Kljub polarizaciji političnega prostora (pre)oblikovalci javnega mnenja skozi informacijsko vojno (znova) najdejo pot do zavijanja eliminacije v celofan emancipacije. Prispevka poleg zastavljenega pristopa in izpričane osebne izkušnje ponujata primerjavo eliminacijsko-emancipativnih (in vice versa) metod ideologije, ki je vse do »informbirojevske shizme« leta 1948 tesneje povezovala sovjetski svet z jugoslovanskim. Omenjena svetova sta v drugi polovici stoletja luči in razuma na svetlo prinesla vrsto emancipacijskih zakonov, a je bila pot do njihove uveljavitve posuta s trnjem; želja, v katerih bi konservativnost kronanih kot kasneje manj kro-

nanih glav podpirala odprtost in toleranco okolja, je (bolj ali manj dobesedno) zahtevala svoje davek.

Drugi sklop zbornika zajema izbrane raznovrstne primere »časov« eliminacije in emancipacije v zgodovinskem prostoru habsburške monarhije od njene rekatolizacije v 17. stoletju, razpada njenih etnij v več držav, vse do prihoda totalitarističnih režimov na njihova tla. Eliminacija konfesionalnega pluralizma v posttridentinski dobi je služila ponovni utrditvi dela posvetne oblasti. Popolna lojalnost do vladarja je bila mogoča le ob (po)polni verski zedinjenosti; proces vključevanja Ogrske v habsburško monarhijo po znameniti in prelomni mohacske bitki izključuje protestante. Habsburška odpoved hitre obnovitve meja tradicionalne Ogrske po letu 1664 sproži še nejevoljo katoliškega plemstva, vznikne tudi zarota, naperjena proti Habsburžanom. Za (za)želeno emancipacijo je bilo potrebno poskrbeti tudi za primerno, predvsem pa učinkovito speljano eliminacijo, a (ta) vedno ni bila uspešno izvedena – na vrsto so prihajala sklepanja začasnih kompromisov –, tako eliminacija kot emancipacija sta si seg(a)li v roke, pri čemer sta obe (po)skrbeli, da stisk ni ne popustil ne prevladal nad drugo. Situacije so naplavile številne manipulacije in prirejanja. Prispevek o služkinjah na Goriškem ob koncu 19. stoletja prikazuje zabrisane eliminacijsko-emancipacijske politike na večih, med seboj prepletajočih ravneh – na spolni, hierarhični in nacionalni. Ženska se je v duhu takratnega časa primorana bojevati na frontah, kjer je bila njena vloga bolj ali manj (navidezno) determinirana s prežeto tradici(onalnost)jo; kot ženska je veljala za neenakopravno moškemu, zaradi česa je imela eliminiran dostop do nekaterih »moških« poklicev – med slednje je spadal tudi poklic narodnega buditelja –; skovanka »mati naroda« je bila prisotna zgolj v fiktivni obliki. Tudi ženskega krika »Svoji svojim!« ni bilo mogoče slišati. Obmejne narodne skupnosti so bile tnalno in nakovalo boja – goriške služkinje so bile primorane poslušati politično obarvane parole o »ženskah čiste krvi« (puro sangue), kamor so zaradi svoje narodne pripadnosti prišeli

še stereotipno obarvane slabe navade. Navkljub narodnostno mešanem okolju, kakršno je bilo goriško ob prelomu stoletja, so se otepanja eliminacije in iskanja emancipacije lotevale same. Kako same so bile, bi poleg slovenskega pokazala tudi analiza italijanskega in nemškega časopisja takratnega obdobja. »Za vero, dom, cesarja!« je bila vsem znana krilatica Avstro-Ogrske, ki pa je ob zori prve svetovne vojne porajala dvome otrok, katerih očetje so se znašli v strelskih jarkih na frontah, kmalu pa bi se jim morali pridružiti tudi sami. Religiozno prežeti avstrijski patriotizem je od svojih ljudi zahteval zvestobo od Boga postavljenemu cesarju; slučaj vojne je omenjeno zvestobo še resneje preizkusil. Za ceno ohranitve cesarjeve moči in avtoritete se je moral lojalni človek žrtvovati, eliminirati. Cesarjev propagandni/propagandistični aparat je preko lahko dojemljivih, posrednih in neposrednih pamfletov vabil otroke k (so)udeležbi v vojni za boljši jutri. Pri propadu »včerajšnjega sveta« se bodo zanj borili ljudje jutra, četudi bodo v nastali svet stopili brez pravljič. Da eliminacija s seboj prinaša ideološko, družbeno, politično mračnjaštvo, opominjajo »temne lise« slovaške zgodovine. Pregledni članek strnjeno opiše izključevalne metode, ki so »uravnavale« razmere med Slovaki, ki so v prvi polovici kot narod iskali svoj prostor pod soncem, in Madžari, slovaško jezikovno eliminacijo na račun emancipacije idej(e) vseslovske vzajemnosti, stoletje kasneje slovaški »skok« iz Masaryk-Beneševe Češkoslovaške v marionetno Hitlerjevo provinco. Prehod iz enega totalitarnega sistema v drugega je bil za Slovake lažji kot iskanje poti v demokracijo; komunistični režim je na tnalno postavil domačo književnost – dolžnost oblasti je bila »prevrednotenje« avtorjev starejših del in iz njih izločitev »buržoaznih umetnikov«. Tedanji umetniki pa so bili postavljeni pred dejstvo – se (samo)eliminirati ali pihati v jadra komunistično pojmovane umetnosti. Ruski prispevek povzema eliminacijske epohe etničnih skupnosti na Balkanu; prva svetovna vojna (dokončno) »odnese« multietnična cesarstva, Balkan se po drugi svetovni vojni »poslovi« od nemške in judovske manjši-

ne. Za ceno socialistične ureditve Titove Jugoslavije so bile v ozadje potisnjene protimuslimansko nastrojene nacionalistične tendence, ki so se nato »vsule« iz balkanskega »sodčka smodnika« po razpadu države. Če je Schumannova Evropa odprla vrata multikulturizmu, je »neuvrščeni« Balkan prednost postavil gradnji »enakopravne« multietnične nacije.

V tretjem sklopu sta predstavljena kompleksna primera dveh literarnih osebnosti, ki sta bili za časa lastnega ustvarjanja tarči eliminacijsko-emancipacijskega mehanizma. »Drzno drugačna« Zofka Kveder je prikazana kot intelektualka, ki ob prelomu stoletja skozi življenjske poteze ter izpod peresa prikaže utesnjenost v domačem okolju, katere se lahko osvobodi (le) z odhodom v tujino, pri tem pa tvega izključitev iz »domače« skupnosti – »persona non grata« naroda. Ta sproži preoblikovanje pisateljicine miselnosti, ki se najbolje ilustrira pri (ne)uporabi materne jezika. Zgodba Anne Andrejevne Ahmatove oriše pesničin neskončni nekonformizem do ruske stvarnosti in realnosti. Emancipacija lastnih čutenj ob (samo)eliminaciji iz omenjene stvarnosti in realnosti je Ahmatovi omogočala sočuteenje trpečih ljudi v času »sesivanja sveta v prah«.

Prispevki v zborniku kažejo na (z)možnost slovenskega znanstveno-kritičnega prostora pri odkrivanju novih ciljev, še bolj pa pri odpiranju vselej pomembnih novih vprašanj, ne zgolj na lokalnem nivoju, temveč tudi na širšem. Zbornik je dokaz, da se slovenski historiografski prostor zdi odprt za nove interdisciplinarne pristope pri raziskovanju (navidez) kompleksnih tematik, katerih refleksijo so onemogočale sile, ki so skozi tok zgodovine razpolagale z izključevanjem in vključevanjem raznolikih (za)misli.

Blaž Javornik